

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
IV/A-2-1.8 Dizi -Sayı 2^a

Erciyes Üniversitesi
Türk Dünyası Araştırma Merkezi

I. Uluslararası
Selçuklu Sempozyum

**SELÇUKLU TARİHİ
KÜLTÜR VE MEDENİYET
(Bildiriler II)**

**27-30 Eylül 2010
Kayseri**

Yayına Hazırlayanlar
Prof. Dr. M. Metin HÜLAGÜ
Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI
Prof. Dr. Ali AKTAN
Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA
Doç. Dr. Muhittin KAPANŞAHİN

TÜRK TARİH KURUMU

Ankara-2014

KAYSERİ'DE ÜÇ SELÇUKLU CAMİİNDE BULUNAN AHŞAP MİNBERLER VE ONARIMLARI

NECMETTİN NURSAÇAN*

Kayseri'nin tarihi camilerinden olan Ulu Cami (Camiikebir), Lale (Lala) Camii ve Hunat (Huand) Camilerinde, künde-kârî tekniğinde Selçuklu ahşap minberleri bulunmaktadır ve Diyanet Vakfî olarak yaptığımız son onarımlarla da sağlama alınarak faaliyetlerini bu camilerde hâlen sürdürmektedirler. Bu tebliğimizde minberlerin ve buldukları camilerin yapılış tarihleri ve kısaca özellikleri ile minberlerin onarımından önce ne durumda oldukları ve nasıl bir onarım işlemine tâbi tutuldukları hakkında bilgi verilecektir.

1. Ulu Cami (Camiikebir) ve Minberi

Kayseri Ulu Camii, Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'nun orta bölümünü Bizans'tan fetheden ve burada kendi adlarına bir devlet kuran Danişmendîlerin üçüncü kuşak hükümdarlarından Melik Mehmed Gazi (1134-1143) tarafından, kendisine merkez yaptığı Kayseri'de, şehrin ilk büyük mabedi olarak inşa edilen camidir¹. Cami yapılırken çevrede hıristiyanlıkla birlikte yıkılmış bulunan eski Roma mabetlerinden getirilen devşirme sütunlar kullanılmış, bu sütunlara dayanan kemerlerin üzeri ahşap direklerle örtülmüştür. Sonradan değiştirilen mihrabının önünde orijinal mihrap önü kubbesi, Osmanlı Devletinin sonlarına doğru kubbe ile örtülen orta açıklığı bulunmaktadır. Cami kibleye dik kubbelerin bulunduğu orta sahn ve yanlarda direklerle ayrılan ikişer sahnadan meydana gelmektedir. Bugünkü kapıları ve etrafındaki geniş pencereleri de orijinal olmayıp sonradan inşa edilmişlerdir. Cami bugünkü görünümünü daha ziyade 1714 yılındaki deprem de büyük hasar görmesi üzerine

* Diyanet İşleri Emekli Başkan Yardımcısı Kayseri/TÜRKİYE

¹ Halil Edhem (Eldem), Kayseri'ye Şehri, Haz.: Kemal Göde, Ankara 1982, s. 44-57; Albert Gabriel, Kayseri Türk Anıtları, Çev.: A.Akif Tüfenk, Ankara 1954, s. 38-42; Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971, s.173.

1722/23 yılında yine eski şekli ile onaran Matbah Emîni Kayserili Hacı Halil Efendi'nin yapımı üzerine almıştır². Caminin yapılış kitabesi bulunmamaktadır. Ancak mezarı da cami önünde, bugün yıkılmış bulunan medrese (Melikgazi Medresesi) içinde bulunan Melik Mehmed Gazi'nin saltanat yılları 1134-1143 olduğundan cami de bu iki tarih arasında muhtemelen 1140 yılında yapılmış olmalıdır. Şehrin zemin seviyesi yükselmiş olduğundan cami bugün üç metre kadar toprak altında kalmış durumdadır. Caminin orijinal tuğla minaresi Kayseri'nin tek orijinal Selçuklu minaresidir. Çinili şerefeden sonrası Osmanlı döneminde yenilenmiştir.

Konumuz olan camideki orijinal ahşap minbere gelince, bu minber büyük bir ihtimalle, herhalde yine deprem sebebi ile yıkılan camiyi yeni baştan 1205/6 yılında onaran Danişmendli ailesinden Muzafferredin Mahmut tarafından yaptırılmış olmalıdır³. Bu tarihte Danişmendli Devleti Anadolu Selçukluları tarafından ortadan kaldırılmış olup Danişmendli ailesinden üç kişi Selçuklu hizmetine girmiş ve burada yüksek dereceli emirlikler yapmışlardır. Muzafferredin Mahmud da, Danişmendli Yağbasan'ın oğlu Ulu Cami'yi yaptıran Malik Mehmed Gazinin yeğeni olup Kayseri ve civarında valilik de yapmış olduğu anlaşılan Selçuklu emiridir. Onun kızı Adsız Elti Hatun da kendisi gibi ecdadına ait Gülük Camiini onarmıştır. Minber'in, Kayseri'deki diğer minberlerde olduğu gibi inşa kitabesi bulunmamaktadır. Bu sebeple de minberin kesin olarak kim tarafından ve ne zaman yapıldığını bilmemekteyiz. Ancak şimdi Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde bulunan caminin ahşap kapısında Muzafferredin'in ismi bulunmaktadır. Bu sebeple minberin de kapı ile beraber bu şahıs tarafından yaptırılmış olduğunu düşünmekteyiz.

Klasik Selçuklu *çakma künde-kârî* tekniği ile yapılmış minberde yanlardaki bordürlere minberlere yazılması adetten olan "Ayete'l-kürsî" gibi ayetler kûfi hatla işlenmiştir. Bunların ortalarında yine geometrik ve nebatî Selçuklu motifler yerleştirilmiştir. Korkuluklar kafes işçiliği ile yapılmış olup kapı kanatları orijinaldir. Minber köşkü sonradan yapılmıştır. Minber, "Kayseri'ye Şehri"ndeki resimlerde de görüleceği üzere geçen asrın başında parçalara ayrılmış ve bu parçalar cami duvarlarına tablo gibi asılmışlardır. 1950 li yıllardaki onarımda vakıflar bu parçaları bir ara-

² Mehmet Çayırdağ, Ulu Camii Ahşap Minberi, Türk Etnoğrafya Dergisi, İstanbul 1975, S. XV, s. 55-64, Çayırdağ, Kayseri'de Vakıf Kütüphaneler ve Matbah Emîni Hacı Halil Efendi Kütüphanesi, Vakıflar Dergisi, S. XX, s. 265-288.

³ Çayırdağ, Ulu Camii Ahşap Minberi.

ya getirip, kaybolan ara çitalarını ilave ederek minberi yerinde yeniden faal hale getirmişlerdir.

2. Lâle (Lala) Camii ve Minberi

Sonradan Lâle ismi verilen Lala (Atabek) Camii Kayseri'nin Selçuklu döneminin önemli eserlerinden birisidir⁴. Caminin inşa kitabesi bulunmadığı gibi kim tarafından yapıldığı da bilinmemektedir. Onun Lala isminden, Selçuklu ümerâsından birine ait olduğu anlaşılmaktadır. Mimarisinden ve kemerler arasındaki küçük devşirme parçalardan cami erken Selçuklu dönemine yani 12. yüzyıl sonu veya 13. yüzyıl başına tarihlenmek mümkündür. Bitişiginde bulunan Klasik Selçuklu tarzındaki iki katlı kümbetinde bulunan, caminin banisine ait iki mezar taşında da, erken dönemin özelliklerinden olmak üzere "Ayete'l-kürsî"den başka isim ve tarih bulunmamaktadır. Cami kesme taşla inşa edilmiş ayaklara dayanan kemerlerin taşıdığı tonozlarla örtülüdür. Mihrap önü kubbesinin bulunduğu ön bölüm yıkılmış ve yok olmuş vaziyette iken son onarımda bu bölüm temelden tespit edilerek restore edilip camiye ilave edilmiştir. Bu sebeple buraya sonradan yapılmış olan minare restorasyon sonunda cami içinde kalmıştır. Orta açıklık son Osmanlı Valileri tarafından kubbe ile kapatılmıştır. Caminin üzeri Türkiye Diyanet Vakfı tarafından ahşap çatı üzeri kurşun levhalarla kaplanmış ve bu şekilde akıntı ve rutubet önlenmiştir. Caminin orijinal mihrabı ve minaresi yoktur. Cami hamamı (Selâhattin Hamamı), türbe (kümbet) ve şimdi yıkılmış bulunan medresesi ile birlikte bir külliye olarak inşa edilmiştir.

Hakiki künde-kârî, yani çivi kullanılmadan, ahşaplar bir araya getirilip sıkıştırılarak yapılmış bulunan minberi büyük eksiklik ve harabiyet içinde idi. Kalan kısımlarından yine Selçuklu Sülüsü ile yazılmış "Ayete'l-kürsî" gibi ayetlerin olduğu, ortadaki parçalarına Selçuklu stilize bitki motifleri işlendiği görülmektedir. Ara parçalarının birçoğu dökülmüş ve ayakları çürümüş olduğu halde kullanılan minber son zamanlarda yerine yaptırılan Maraş işi yeni bir ahşap minber sebebi ile camide bir kenara kaldırılmış durumda idi.

⁴ Gabriel, age, s. 63-64

3. Hunat (Huand) Camii ve Minberi

Kayseri'nin amblemi durumunda olan Hunat Külliyesine ismini veren Hunat Hatun Anadolu Selçuklularının büyük hükümdarı Alaaddin Keykubad'ın (1220-1237) zevcesidir. Alanya Tekfurunun kızı iken burasının fethi ile Alaaddin Keykubad'a zevce olmuş⁵ ve "Mahperi" ismini almıştır. Halk bu isimden ziyade kendisine yüksek dereceli hanım manasında Huand (halk ağzında Hunat) ismini vermiştir. Hunat Hâtun, kocası ölüp oğlu II.Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıkınca 1238 yılında Hunat Camiini yaptırmıştır. Külliyeeye dahil Hamam ve Medresenin mimarisinden camiden önce yapıldığı anlaşıldığından büyük bir ihtimalle bunların Alaaddin Keykubad'a ait olabileceği tahmin edilmektedir. Selçuklu Çinileri ile süslenmiş Hamamın camiden önce yapılma sebebi ile alakalı bir hikaye anlatılmaktadır. Cami köşesindeki türbe de Hunat hatun tarafından yaptırılmıştır.

Selçuklu motifleri ile süslü iki orijinal taç kapısında Hunat (Mahperi) Hatun tarafından yaptırıldığına dair kitabeler bulunan Hunat Camii, çevredeki taş ocaklarından kesilen taşlarla inşa edilmiştir. Ayaklar, kemerler ve bunların üzerindeki tonozlarla bina meydana getirilmiştir. Orta ve ikişer yan sahn bulunmaktadır. Mihrabı, minberi, mihrap önü kubbesi orijinaldir. Camideki büyük pencereler sonradan açılmıştır. Orta açıklık II.Abdülhamid döneminde minare ile birlikte kubbe ile kapatılmıştır. Orijinal minaresi bulunmamaktadır. Kuzeydeki küçük kapı da sonradan açılmıştır⁶. Camiinin damı, rutubeti ve akıntıyı kesmek için son zamanlarda ahşap çatı üzeri bakırla kaplanmıştır.

Ölçü itibariyle Kayseri'deki minberlerin en gösterişlisi olan Hunat Hatun Minberi⁷ diğerlerine göre zamanımıza daha sağlam olarak gelmiştir. Yine de üzerinde cahilâne birçok tahribatlar ve müdahaleler yapılmıştır.

⁵ İbni Bibi, *El-Evamirü'l-Alâiye*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, C. I, s. 258-268

⁶ Edhem, *age*, s. 87-108; Gabriel, s. 47-60; Mehmet Çayırdağ, *Hunat Hatun Külliyesi*, Kayseri 1996.

⁷M. Zeki Oral, *Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri*, *Vakıflar Dergisi*, S. V, s. 42-43, Çayırdağ, *Hunat Hatun Külliyesi*.

Minberlerin Onarımları

Kayseri’de görevde bulunduğumuz (müftülük) süresi içerisinde halkın çok büyük maddi desteğini alarak ve Türkiye Diyanet Vakfı’nı devreye sokarak bütün Selçuklu ve Osmanlı tarihi camilerinin üzerleri bakır ve kurşun levhalarla kapatılmış camiler yaş almaktan ve harap olmaktan kurtarılmıştır. Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurullarının kararlarına dayanarak yapılan bu geniş kapsamlı kurtarma faaliyetleri sadece bununla kalmamış, bütün camilerin sıvaları, halıları, elektrik ve ısınma tesisatları da yenilenmiş ve Kayseri mabetleri imrenilecek hale getirilmiştir. Bütün bunlardan sonra sıra yine maddi külfetini karşılayan hamiyetperver hemşerilerimizin katkılarıyla bu çok kıymetli minberlerin onarımları da programa alınmıştır. Bu işi Türkiye’de yapan vakıflardan özel belgeli uzman olan Tayyar Önal ile görüşülmüş ve kararlaştırılan bedeller üzerine her biri için aylarca sürecek temizleme ve onarım işine geçilmiştir.

1. Hunat Hatun Minberi cahilce, yıllar yılı aralıklarla kat kat yağlı boylarla boyanmış tezyinattaki ince detaylar tamamen kaybolmuştu. Ayrıca daha da fena olmak üzere, minberin iki yanından testere ile yaklaşık 60x40 cm ebadında iki pencere açılmış. Sebep iki taraftaki safa dizilen insanlar birbirini görecekmiş. Yine söylemekten çekineceğimiz bir fecaat daha uygulanmış minberin alt tarafında, yere paralel kuşaktaki ayet yazıları aşağıda kalıyor diye boydan boya keserle kazınmış. İki kapı kanatları - herhalde ne gereği var diye düşünülerek- çıkarılıp yok edilmiş. İşte bu muhteşem minberin bize kadar gelen emaneti böyle idi. Bütün bunların son yüzyıl içinde yapılmış olduğunu da burada üzüntü ile belirtelim. 2000 yılında masrafları hayırsever Kayserili işadamı Mustafa Kızıklı’nın üstlenmesi üzerine önce işin ustası bulundu, süsleme sanatları Teknisyeni Tayyar Önal sonra minber bu usta ve yardımcıları tarafından cami içinde perdelerle tecrit edilerek aylar sürecek temizleme işlemine tâbi tutuldu. Yılların kurumuş boyları ince âletlerle, minbere zarar vermeden sanki iğne ucu ile çalışılarak kaldırıldı. Açığa çıkmış yazılı ve tezyinatlı ahşaba, kat oluşturmayan koruyucu atıldı. Eksik parçalar mümkün mertebe tamamlandı. Tabii ki kazınan yazıları aynen yazmak mümkün değildi. Bir kısım motifli parçalar dahi, onların ayrıca tezyinat ustaları temin edilemediği için mecburen yarım bırakıldı. Ancak minber sağlama alındı, ömrü uzatıldı ve fena müdahalelerden temizlendi.

2. Lale Camii minberi ise çok daha fena durumda idi. Kayseri'deki minberler içinde çivi kullanılmadan hakiki künde-kârî işçiliği ile en sanatkarâne yapılmış olan bu güzel minber, belki de diğer minberlere göre yaşının daha eski olması sebebi ile çok fazla harap halde idi. Ayakların bir kısmı çürümüş, gevşeyen ara çıtaları arasından dökülen küçük tezyinatlı parçalar önce minberin altında saklanırken camiın yetmişli yılların başındaki onarımı sırasında buradan çuvallara doldurularak arkada bulunan kışık odunlar üzerine atılmış ve bunlar maalesef ya kışın yakılmış veya kıymetini bilen hırsızlarca yok edilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi artık görev yapamayacak bu kıymetli eser, caminin bir tarafına saklanmak üzere çekilip yerine yeni bir ahşap minber hayırseverler tarafından yaptırılmıştı.

Minberi 2000 yılında ele aldığımızda durumu bu şekilde içler acısı idi. Tayyar Önal usta bunu da önce cami içinde korumaya alıp Kayseri'de genellikle uygulanan boya tabakalarını kaldırmakla işe başlamıştır. Bereket versin ki bu minber Hunat ve Ulu Cami minberleri gibi kat kat çok fazla boyanmamıştı. Bu işlemde sonra minberin eksik parçaları tamamlanmaya çalışılmış, hatta çevreden orijinal parçalarının araştırılmasına girişilmişti. Bu konu da bazı vaatler alındı ise de netice alınamamıştır. Bundan ümit kesilince eksik parçalar restoratörlerimiz tarafından, tabii tezyinatsız olarak hazırlanmış, minber bu şekilde tamamen aslına uygun olarak onarılıp sağlama alınmış, üzeri de, ahşapta tabaka oluşturmayan, haşaratların zararlarını engelleyici kimyasal koruyucu madde ile kaplanarak uzun yıllar orijinal yerinde faaliyetine devam etmesi sağlanmıştır. İşçiliği gibi hat kalitesi de çok güzel olan bu minberin ve tabii ki diğer minberlerin yazılarının resimleri evlerde tablo olacak derecededir. Bugün düz olarak bırakılan yenilenen tezyinatlı parçaların oymalarının, Türkiye'de bulunan bu işin çok az sayıda ustası tarafından ilerde tamamlanma imkanı bulunmaktadır. Bu minberin restorasyon masraflarını hayırsever hemşehrimiz Rasim Kahyaoğlu karşılamıştır.

3. Camiikebir'in minberinin parçalarının geçen asrın başında dağılmış halde cami duvarlarında asılmış olduğunu ve 1950 li yıllardaki caminin onarımı sırasında (ki bu onarıma hayırsever işadama hemşehrimiz Arif Molu çok katkıda bulunmuştu) bir araya getirilip yeniden kurulduğunu yukarıda ifade etmiştik. Ancak diğer minberler gibi bu minber de ince tezyinatı örtecek şekilde kat kat boya ile sıvanmıştı. Ustalarımız aynı yıl bunu da ele alarak onu da bu çirkinlikten kurtarmışlar ve gerekli diğer

bakımlarını da yaparak minberin güzelliğini ortaya çıkarmışlar ve ömrünü uzatmışlardır. Bu minberin restorasyon masrafını da hayır sever hemşehrimiz Mustafa Çıkrıkçıoğlu karşılamıştır.

Yazımızın sonunda Kayseri’de maalesef kırılarak mahvedilmiş bir başka Selçuklu ahşap minberi üzerinde de kısaca durmak istiyorum. Bu çok değerli minber 1281 yılında yapılmış bulunan Develi İlçesindeki Ulu Camide bulunuyor idi. 1930’lu yıllarda devrin müze memuru, bu minberi Kayseri Müzesine taşımak işgüzarlığında bulunmaya karar vermiş, itirazlar üzerine resmi makamlardan da yardım alarak, cami kapısından komple çıkmayan bu nadide eseri parça parça kırılarak mahvetmiş, işin çok daha kötüsü bu parçalardan çok az bir kısmı müzeye kadar gelebilmiştir. Minberin kaybolan diğer parçalarının o devirde Avrupa müzelerine kaçırıldığı söylenmektedir. Kalanlar halen Kayseri Müzesinde bulunmaktadır⁸.

⁸ Mehmet Çayırdağ, Develi Ulu Camii Ahşap Minberi, Vakıflar Dergisi, S. XIV, s.139-146.